
Inleiding

Een psychoanalytische behandeling kan worden beschreven als een wandeling van een reiziger door het landschap van het eigen leven. De psychotherapeut kan dan worden gezien als een gids. Het is wel een vreemde excursie, want deze gids loopt niet voorop en heeft ook geen route uitgestippeld. Ze zijn zomaar op pad gegaan. De gids loopt achter de reiziger aan en geeft commentaar en vraagt soms toelichting op het landschap zoals dat zich voor de wandelaar ontvouwt. Het is vaak een avontuurlijke tocht met onverwachte wendingen, beklemmende vergezichten, schitterende panorama's, saaie vlaktes, maar ook ontroerende rustplaatsen, waar gids en reiziger elkaar ontmoeten. Ook is lang niet altijd duidelijk of de wandeling tot een goed einde kan worden gebracht en het weer zit ook lang niet altijd mee. Psychotherapeuten kennen niet het hele landschap. Ook zij vermijden soms onherbergzame streken of leggen in allerijl een loopplank over een stuk drijfzand, een reling langs een afgrond. Ook hebben zij favoriete uitkijkjes, waartoe zij de reiziger weten te verleiden om een kijkje te nemen. Er zijn plaatsen waar de therapeut zich meer op zijn gemak voelt dan de reiziger. Vaak is het de reiziger die de gids verrast met een nieuw vergezicht of een belangwekkend detail vlak voor hun voeten. Hopelijk belandt de wandeling uiteindelijk in een herbergzaam landschap, waar de reiziger niet gemakkelijk meer verdwaalt, maar er een eigen landschap van heeft kunnen maken (de gids reist daarna innerlijk mee).

Ook het psychoanalytisch gedachtegoed kan worden gezien als een landschap, dat nog niet zo heel lang bestaat, maar wel heel afwisselend

is en soms zelfs verrassend. In 1889 vond er in het hartje van Parijs een internationaal psychiatriecongres plaats, dat werd bezocht door een aantal beroemde geleerden. Babinsky, Binet, Delboeuf, Freud, James, maar ook Frederik van Eeden en Willem van Renterghem. Zij presenterden daar hun kliniek voor suggestieve psychotherapie, die zij net hadden opgericht in Amsterdam. Overigens waren zij de eersten in de geschiedenis die het woord psychotherapie gebruikten. Misschien zijn zij er zelfs de uitvinders van. Op dat congres trof men dus een vreemde, maar spraakmakende mix van filosofen, neurologen, psychiaters en hypnotiseurs in een driedaags debat over de nieuwste ontwikkelingen en recente controversen over hysterie en hypnose. Zo zag toen het chaotische, nog braakliggende landschap van de psychiatrie en psychologie eruit. Toen Freud 130 jaar geleden het eerste begaanbare pad door dit landschap ontdekte en verkende, bleek al heel snel dat deze weg een boeiende route aankondigde. Vertrekkend van een in de fysiologie verankerde visie op de neurose ontwierp hij binnen 10 jaar een dieptepsychologie van de neurose. Freud bracht een revolutie teweeg in de behandeling van de neurose. Geleidelijk verdwenen de warmwaterbaden, hypnose en elektrolytische behandelingen en ontstond de praatkuur. Er liep toen nog maar één pad door dit landschap: de psychoanalyse op de bank, intensief en langdurig. De psychoanalytische behandeling nam sneller toe in populariteit dan het aantal psychoanalytici. Ook groeide het inzicht in de werkzame factoren van de behandeling. Dat leidde ertoe dat in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw deze ontdekkingsreizigers naar nieuwe wegen zochten om het psychoanalytisch gedachtegoed een bredere toepassing te geven. De eerste variaties in de setting werden ontwikkeld door Ferenczi, Rank, Alexander & French en later door Malan en Sifneos. Zij benadrukten in hun kortdurende varianten van de vis-à-vis behandeling de correctieve emotionele verandering en het zich aanbieden van de psychotherapeut als nieuw primair object. Tevens ontstond door het baanbrekend werk van Bion en Foulkes de psychoanalytische groepspsychotherapie. Minuchin pionierde in psychoanalytische gezinstherapie, terwijl Anna Freud en Melanie Klein de basis legden voor de behandeling van kinderen en adolescenten. De lijst met pioniers is natuurlijk veel langer en laat duidelijk zien dat het psychoanalytisch gedachtegoed in veel verschillende vormen van behandeling een grote vlucht heeft genomen. Met het verbreden van de behandelsettings kon ook een grotere doelgroep worden bereikt. In het licht van de discussie binnen de NVPP over de brede beweging willen we een aantal van deze belangrijke toepassingen onder de aandacht brengen. Met recht kan gesteld worden dat het landschap van het psychoanalytisch gedachtegoed zich tot een

veelkleurig en veelzijdig continent heeft ontwikkeld, waarin de horizon niet het vanzelfsprekende einde is.

Ook het lichaam wordt in de literatuur vaak als een landschap beschreven. Ondanks Freuds bekende stelling dat het 'ik' in de eerste plaats een lichaams-ik is, heeft de psychoanalyse het lichamelijke landschap weinig geëxploreerd. Recente ontwikkelingen in theorie en praktijk laten zien hoe onterecht dat eigenlijk is geweest. Het lichaam is immers de basis van identiteit en de relatie met het lichaam is in veel psychopathologieën een bron van conflict en lijden. Het blijkt een boeiende wandeling om het werk van deze pioniers opnieuw te verkennen.

In deze uitgave schetst Thijs de Wolf de geschiedenis en de ontwikkeling van de verschillende psychoanalytische behandelkaders. Nelleke Nicolai beschrijft in het daaropvolgende hoofdstuk de rol van het lichaam in de psychoanalyse en in de behandeling. Stephen Grosz, een bekende auteur op het gebied van literaire casusbeschrijvingen, was te gast op deze studiedag. De toepassing van het psychoanalytisch gedachtegoed in verschillende behandelkaders komt aan de orde in de volgende hoofdstukken. Simone Brandsma doet verslag van de behandeling van een adolescent vanuit een multidisciplinair kader gebaseerd op Mentalization Based Therapy. Hetty Roholl schetst daarna vanuit de relatietherapie enkele klinische vignetten waarin niet-gerepresenteerde angsten en 'het lichaam als geheugen' een rol spelen. Tot slot een hoofdstuk van Wilbert van Rooij over een groepsbehandeling voor onbegrepen lichamelijke klachten vanuit de Dynamic Interpersonal Therapy.

Willem Heuves
Oktober 2020